

SEBASTIAN LATOCHA

A LEGKISEBB ÜNNEP A VILÁGON. MIRE ÉS MIÉRT EMLÉKEZNEK
MEG JANUÁR 14-ÉN A ŁÓDŹ-I JÓZEF MONTWIŁŁ-MIRECKI
LAKÓTELEP LAKOSAI?**1. A helyi ünnep eredete és áttekintése**

A helyi ünnep keletkezése a második világháború idejére nyúlik vissza, amikor a Łódź-i Józef Montwiłł-Mirecki telepesek traumatikus kitelepítése történt. A helytörténet mérföldköve volt, ametről szükséges megemlékezni.

Néhány szó a kitelepítés történelmi összefüggéseiről. Elmondható, hogy a Łódź-i Lakótelepnek az egyedisége okozta saját maga és lakói szerencsétlenségét. 1928–1931 között épült, és a legmodernebbnek tartották az egész városban. A lakótelep a modernista építészet eszméjének megvalósítása volt, hangsúlyozva a nyugati világban éppen virágzó, divatos nemzetközi stílust. Az új társadalmi rend, ami az első világháborút követte, az építészetben is megmutatkozott. A lakótelep a nyugati kultúrába való beilleszkedés és az európai szintű társadalmi és esztétikai változásokhoz való csatlakozás eszköze volt. A lakótelep nem csak Łódź-ban, hanem Európában és a világon is az egyik első, háború előtti tömbházas kerületek egyike. A felállított tömbök mindenikébe villany-, gáz- és vízellátás volt biztosítva. A nagy ablakok beengedték a napfényt és a friss levegőt. A birtok¹ a külvárosban és a város legnagyobb parkjának szomszédságában helyezkedik el. A tömbsorozatot a *szebb holnap* előhírnökének tekintették, egy kísérletnek az utópisztikus láttatásmód megvalósítására, amely javítást és modernizálást garantál. A háború előtti Łódź-ban tekintélyes helyszíneként szerepelt a köztudatban. A tömbökben tanárok, művészek, tisztviselők és katonai személyzet lakott. Többek között világhírű avantgárd művészek is éltek itt: Władysław Strzemiński, Katarzyna Kobro és Karol Hiller. A lakótelep magas színvonala, jó hírneve, és a tény, hogy a lakosság lengyel értelmiségi, szerencsétlenséget hozott a lakótelepre.

A náci agresszió után Łódź 1939-ben bekerült a Harmadik Birodalomba. Berlinben döntés született arról, hogy a lengyeleket kilakoltatják és a kormány elé állítják őket. A Harmadik Birodalom tisztviselői, valamint Besszarábia, Bukovina és a balti országok német lakossága hamarosan a városba költözött. És Łódź-ban nem volt jobb és modernebb hely, mint Józef Montwiłł-Mirecki Lakótelepe.

---

¹ A tanulmány következetesen az *estate* szót használja. A szerző engedélyével a továbbiakban a lakótelep/(város)negyed szóval helyettesítjük. *A szerk. megj.*

Az *Intelligenzaktion* részeként a nácik kiirtották a lakosok egy részét. A többi, azaz majdnem ötezer embert otthona elhagyására kötelezték. Az 1940. január 14-e és 15-e közötti fagyos éjszakán történt mindez. A megdöbbsent embereknek negyedórájuk volt, hogy összepakolják a legfontosabb dolgokat, kivéve értéktárgyaikat. Egyéb dolgok – bútorok, étkezészetek, ruhák – a lakásokban maradtak. Kényelmes, teljesen felszerelt apartmanok várták a németeket (Żelazko 2010; Fornalska 2018).

A kitelepített lakosok egy része a háború után visszatért a lakótelepre. Egyikük, Tadeusz Krzemiński, aki 1945-ben volt 7 éves, úgy emlékszik, hogy a németek januárban sietve hagyták el a lakótelepet. Így emlékszik vissza: „A nácik a háború legelején megölték apámat. Pontosan ugyanabba a lakásba tértünk vissza, ahol a háború előtt laktunk, apám nélkül. Vacsora volt az asztalon, ami bizonyítja, milyen gyorsan menekültek el innen a németek.”²

A háború után a lakosok nácik általi kiűzésének emléke összhangba került a kommunista hatóságok propagandájával, amely a Harmadik Birodalomra akarta hárítani a háború teljes felelősségét. A lakosoknak, akik visszatértek a lakótelepre egy olyan ünnepre volt szükségük, aminek a fő témája a trauma. Nem megünnepelni akarták visszatérésüket, hanem sokkal inkább a lakosok kitelepítésének emléke előtt szerettek volna tisztelegni. A városnegyed lakói minden év január 14-én megszervezik a kilakoltatás jubileumi ünnepségét. 2022-ben volt a 82. évfordulója. 1986 óta a Srebrzyńska utca 75. szám alatti tömbház mellett gyűlnek össze a lakók, ahol a falba emléktáblát is helyeztek. Itt zajlanak a főbb ünnepségek.

2. A világ legkisebb ünnepének lezajlása

Cikkemnek ez a része saját résztvevői megfigyelésem alapszik. 2017 óta veszek részt ezeken az ünnepségeken, 2019 óta pedig aktív társszervezőként vagyok jelen. A lakosokkal készült interjúk rávilágítanak arra, hogy milyenek voltak a múltban ezek az ünnepségek. Bemutatom az ünnepségek forgatókönyvét, mik és hogyan történnek, majd a cikk következő részében elemzem és értelmezem az ünnep, szertartás és szekularizáció szempontjából.

A helyszín minden évben ugyanaz. Egy kis tér a Srebrzyńska utca 75. szám alatti tömbház mellett, ahol egy emléktáblát ütöttek a falba. Nem annyira reprezentatív hely, és nem is ezen akad meg az ember szeme legelőször. Sokkal inkább a lakótelep legelején. A szertartás első, hivatalos része kint, a járdán zajlik. Tél van, néha hull a hó, így a résztvevők könnyen elképzelvehetik azt a drámát, ami 1940-ben érte a lakosságot.

---

² A Tadeusz Krzemińskivel készült interjú a kutatási projekt adatállományához tartozik: *Kutatóállomás – Łódź-i Józef Montwiłł-Mirecki Lakótelep*. A 2019–2022-es évek kutatása három intézmény – a Łódźi Egyetem Néprajz és Kulturális Antropológiai Intézet, az Urban Forms Alapítvány és a Józef Montwiłł-Mirecki Lakótelep Tanácsa – együttműködésének keretében valósult meg. Az interjú teljes átirata a Łódźi Egyetem Néprajz és Kulturális Antropológiai Intézetének Bronisława Kopeczyńska-Jaworska neve alatt szereplő Néprajzi Archívumban található.

Évekig az ünnepség főszervezőjének Tadeusz Krzemińskit nevezték ki, aki a kitelepítés áldozata és a Józef Montwiłł-Mirecki Lakótelep Tanácsának elnöke volt. 2019 óta nem tölti be a Tanács elnöki tisztét, de továbbra is a kitelepítés áldozata, a lakótelep egyik legrégebbi lakójának számítva. Sok lakos számára a lakótelep szimbólumát és az ünnepségek legfőbb szervezőjét jelentette. Ugyancsak ők nehezen tudják elképzelni a január 14-i ünnepséget az ő jelenléte nélkül.

Ellentétben a hagyományos ünnepekkel, ezekre az ünnepségekre való felkészülés nem tart sokáig. Az előkészületekben többen is részt vesznek, főként a vagyontanács tagjai, köztük jómagam is. Néhány nappal január 14-e előtt a Tanács tagjai vendégeket hívnak a helyi hatóságoktól, oktatási intézményektől, történelemszaktól a Nemzeti Megemlékezés Intézetétől (INR), a sajtótól, a rádiótól és a televíziótól. A lakótelep lakosait szájról szájra, közösségi oldalakon vagy a közterületeken elhelyezett plakátokon emlékeztetik az ünnepségre. Ennek eredményeként a lakosok egy kis csoportján – főként időseken, nyugdíjasokon és iskolai delegációkon – kívül általában van néhány vendég a lakótelepen kívülről, többek között Łódź város alpolgármestere, a városi tanács elnöke, egy vagy két tanácsos az INR-től, és számos újságíró.

Évről évre kevesebben vesznek részt a kitelepítés évfordulójának megünneplésén. Az ok egyszerű, a negyedben a háború előtt és közvetlenül utána élt lakók ma már idősek, az ő emléküket az ünnep legfőbb ereje. Ezért engedem meg magamnak, hogy enyhe túlzással a világ legkisebb ünnepének nevezzem. Szerény, személyes, kevésbé nyilvános. Hiányoznak belőle a látványos pillanatok, az esztétikai magasz-tosság, kivéve a hangos riasztó szirénát, amely pontosan délben tépi szét a birtok parcelláit. Ez az éles hang jelzi az ünnep kezdetét. Mint minden zaj a kultúrában az ünnep alatt, ez is megtisztítja a valóságot, új minőséget nyit meg az időnek és a térnek.

A riasztást követően a résztvevők egy perces néma csenddel tisztelegnek az ünnep „kollektív hőse” emléke előtt. Majd a Lakótelep Tanács elnöke veszi át a szót, aztán a történelem tanúja (ld. Tadeusz Krzemiński vagy a kitelepítésre emlékező nemzedék egy másik személye), a hatóságok és az NMI történésze. Mindannyian történelmi vagy személyes tapasztalatokat közölnek a háború alatti kitelepítésről. Ily módon közös történetet mesélnek el a lakótelepről, úgy tűnik, nehéz örökség köti össze őket. A résztvevők virágokat helyeznek el az emléktáblánál, néhányan pedig gyertyát gyújtanak.

A gyertyák meggyújtását követően a résztvevők az Emlékkamrába mennek, ahol frissítő, forró kávé és tea várja őket. Az Emlékkamra pontosan két percre található az emléktáblától. Ekkor kezdődik az ünnepség nem hivatalos része. Ez egy fából készült földszintes ház, ahol a háború előtt egy mosókonyha és szárítóhelyiség volt található. A helységben ma kis múzeum működik, ahol olyan történelmi tárgyak lapulnak meg, amelyeket a lakosok otthonukból hoztak magukkal. A belső részben a náciizmus áldozatainak lelógó portréi nézik a mellettük elsétáló vendégeket. Az ünnepség 1-2 óra múlva véget ér, egyre csökken a résztvevők száma, hazamennek

vagy visszamennek dolgozni. Virágok díszítik az emléktáblát január végéig, a gyertyák kicsivel korábban eltűnnek, hogy ne akadályozzák az átjárást.

Több éve szervezem, veszek részt és figyelem meg ezeket az ünnepeket. Valójában számos résztvevőt vonzunk magunk köré. Magán a lakótelepen kívül a január 14-i ünnep nem működik Łódź lakosságának köztudatában. Ez a tény fontos antropológiai kérdést vet fel: a negyed lakóinak miért van szükségük saját ünnepségre?

1.Fénykép: Tadeusz Krzemiński, a negyed lakója, a kitelepítés áldozata, gyertyát gyújt az elköltözés emléktáblája alatt. A Łódź-i Józef Montwiłł-Mirecki lakói kitelepítésének 82. évfordulója. 2022. január 14. Fényképész: SL.

3. Miért van szükségük az embereknek helyi ünnepekre?

Hogy miről emlékeznek meg a helyi lakosok, arra egyszerű a válasz. A kilakoltatás traumájáról van szó. A válasz arra, hogy miért teszik ezt, sokkal összetettebb, és az ünnep antropológiai vizsgálatát követeli.

Mircea Eliade elgondolásában a rituálé célja a szakrális idő reaktualizálása, annak, ami *in illo tempore* történt (Eliade 1998). Nyilvánvaló, hogy a lakosok más okból ünneplik ünnepüket, mint a trauma megújításának vágya. Inkább fel akarják dolgozni ezt a traumát. Emlékezni rá azért, hogy soha többé ne fordulhasson elő. A helyi kitelepítési ünnepek egyrészt egy hagyományosabb ünnephez hasonlítanak, másrészt nincs fontosabb vonatkozásuk.

Nincs igazi ünnep transzcendencia nélkül, ellentétben egy szertartással, amelyhez nem szükséges az előbbi jelenléte. Roger Caillois arra a következtetésre jut, hogy a *keresztcsont* az ünnepség alatt lép be a valóságba (Caillois 2009):

121–124). A kilakoltatás évfordulójának megünneplésekor szó sincs ilyesmiről. Nos, hacsak az elhunyt lakosok jelenlétét nem tekintik a transzcendencia elemének. Az ünneplés során emlékeznek rájuk, emlékükre egyperces néma csenddel tisztelegnek, portréik között nem hivatalos rész is található a Kamrában. Tehát még ha nem is újítja meg a világot (mint a hagyományos kultúrákban a rituálék), az élet és a túlvilág, az élők és a holtak fúziója létezik. És ennek az ünnepnek a jellegzetessége, amelyet Roger Caillois megkülönböztet a többiétől. Az ünnepek mártírom hangulata a transzcendencia aspektusát tárja elénk. Ebben az értelemben – mint minden rituálékban – van utalás a tapasztalaton kívüli valóságra. Jelentőséget ad az empirikus valóságnak, miközben társadalmi és integratív funkciókat is betölt. A kultúrtörténet azt mutatja, hogy minden rituális utalás az extraempirikus valóság, ill. egy társadalmi csoport emlékének hordozója, erősíti és konstituálja azokat. Ez az a váz, amelyen a résztvevők emlékezete alapul. A vallási rituálék a világi rituálék modelljei, amelyek közvetlenül utalnak a történelmi múltra (Kapraliski 2013: 444). Ez a lényege Maurice Halbwachs az emlékezet társadalmi kereteiről alkotott elképzelésének (Halbwachs 1925) és Émile Durkheimnek a rituáléről mint a társadalmi integráció tényezőjéről alkotott elképzelésének (Durkheim 2003), amelyek a Łódź-i Józef Montwiłł-Mirecki lakótelepi ünnepeken valósulnak meg. Ebben az értelemben a kitelepített lakosok emlékének megmentése (a nekik szentelt ünnep révén) a lakótelep kollektív identitásának erősítését jelenti.

Végül nem érvényesül az ünnepre jellemző kicsapongás. Ez nem farsangi és mulatozási ünnep. A találkozó az Emlékkamrában nem kötetlen és vidám, bár egy csésze kávé és egy sütemény mellett zajlik.

Az ünnep egyik alapvonása a ritualizált forgatókönyv, a résztvevők viselkedése. Január 14-én a lakosok kitelepítésének emléktáblájánál ünnepélyes, fenséges és borongós hangulat uralkodik. Ez nem egy örömteli ünnep, összetevői: csend, beszédek a traumáról, megfelelő öltözet, virágcsokor elhelyezése, gyertyagyújtás.

4. Következtetés

Nem tudok egyértelműen válaszolni arra a kérdésre, hogy ez az ünnep világi vagy vallásos és szakrális jellegű. Sokféle hangsúlyt kapott, vallási és világi, kollektív és privát jellegű egyaránt. Jean Maisonneuve rámutatott, hogy még a világi szertartások is mindig ünnepi jellegűek, és a vallási rituálékból kölcsönöznek elemeket (Maisonneuve 1995: 11). A Łódź-i Józef Montwiłł-Mirecki lakótelepen egy világi rituáléval van dolgunk. Az ilyen típusú rituálékban – Maisonneuve szerint – paradox módon jelen van a *keresztcsontra* való hivatkozás, de köztisztviselőként álló értékek vagy eszmék formájában. Ez különösen fontos azoknál az ünnepeknél, amelyek a múltban történetekre emlékeznek (Maisonneuve 1995: 14). Ily módon a lakók megerősítik a közös értékeket, elismeréssel illetik magukat a múlt túléléséért. De figyelembe véve, hogy a második világháborúra és a kitelepítésre emlékező generáció kihalóban van, a helyi ünnep sorsa veszélyben forog. Valóban ez a világ legkisebb ünnepe. Lesz-e

elég társadalmi tőke az ünnepléshez? A rituálék megakadályozzák a káoszt és segítenek leküzdeni a kritikus állapotokat (Maisonneuve 1995: 39). És mi van akkor, ha maga a rituálé kimerült és kritikus állapotban van?

Ennek az ünnepnek a visszaszorulása ellentmond Eric W. Rothenbuhler azon gondolatának, miszerint a civil társadalom szertartásai manapság felszaporodtak, ami a történelmi idő múlása iránti érdeklődést jelzi. Ezért – mondja Rothenbuhler – a világi szertartások, a civil társadalmi szertartások kutatásának igénye nagy a kortárs világban (Rothenbuhler 2003: 128–129).

Fordította MITRULY ÁRPÁD

IRODALOM

- Caillois Roger 2009. *Człowiek i sacrum*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Volumen.
- Durkheim Émile 2003. *Les formes élémentaires de la vie religieuse*. Presses Universitaires de France, Paris.
- Eliade Mircea 1998. *Aspekty mitu*. Wydawnictwo KR., Warszawa.
- Fornalska Dorota 2018. *Osiedle Montwiłła-Mireckiego. Opowieść mieszkańców. Przed wojną / wysiedlenia / powroty*. Księży Młyn Dom Wydawniczy, Łódź.
- Halbwachs Maurice 1925. *Les cadres sociaux de la mémoire*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Maisonneuve Jean 1995. *Rytuały dawne i współczesne*. GWP, Gdańsk.
- Rothenbuhler Eric. R. 2003. *Komunikacja rytualna. Od rozmowy codziennej do ceremonii medialnej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Kraków.
- Żelazko Joanna 2010. *Wysiedlenie mieszkańców osiedla im. J. Montwiłła-Mireckiego w Łodzi*, [in:] J. Żelazko (ed.), *Ludność cywilna w łódzkich obozach przesiedleńczych*. IPN – Urząd Miasta Łodzi – SNAP, Łódź. 53–63.

CEA MAI MICĂ SĂRBĂTOARE DIN LUME. CE ȘI DE CE COMEMOREAZĂ LOCUITORII DIN CARTIERUL JÓZEF MONTWIŁŁ-MIRECKI DIN ŁÓDŹ PE 14 IANUARIE?

(Rezumat)

Articolul urmărește aniversarea contemporană a deportării locuitorilor din cartierul Józef Montwiłł-Mirecki din Łódź (Polonia), care a avut loc în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial. Se analizează sărbătoarea, prezentând formele de comemorare a experienței tragice. Deși s-a întâmplat în 1940, locuitorii de azi își amintesc de strămutare, nu doar pentru că multe victime s-au întors la casele lor după război (unele dintre ele sunt încă în viață și organizează sărbătorile), ci și pentru postmemoria copiilor și a nepoților lor. Autorul numește festivitățile locale – în mod exagerat (dar intenționat) – „cea mai mică sărbătoare din lume”, ilustrând în articol dinamica memoriei și cea a uitării, în contextul schimbărilor demografice. Perspectiva metodologică utilizată în articol este o combinație de autoetnografie și cercetare etnografică de teren cu elemente de observație participativă. Exemplul prezentat și analizat reprezintă o contribuție la cercetarea patrimoniului local și a sărbătorilor și ceremoniilor seculare, care par dominante în sfera publică a societății postmoderne.

Cuvinte-cheie: sărbătoare, ceremonie, secularizare, postmemorie, patrimoniu local, deportare, etnografie, cartierul Józef Montwiłł-Mirecki din Łódź.

THE SMALLEST HOLIDAY IN THE WORLD. WHAT AND WHY DO THE INHABITANTS
OF THE JÓZEF MONTWIŁ-MIRECKI HOUSING ESTATE IN ŁÓDŹ
COMMEMORATE ON JANUARY 14th?

(Abstract)

The article deals with the contemporary anniversary of the deportation of the inhabitants of the District J Excelzef Montwił Excelsior-Mirecki in Exceldad, Poland, which took place during World War II. It analyzes the holidays, presenting the forms of commemoration of the tragic experience. Although the tragedy happened in 1940, contemporary inhabitants remember about the displacement, not only because many victims returned to their homes after the war (some of them are still alive and organize the celebrations), but also because of the postmemory of their children and grandchildren. The author calls the local festivities – exaggeratedly (but intentionally) – “the smallest celebration in the world”, illustrating in the article the dynamics of memory and that of oblivion in the context of demographic changes. The methodological perspective used in the article is a combination of autoethnography and ethnographic field research with elements of participatory observation. The example presented and analyzed is a contribution to the research of local heritage and secular holidays and ceremonies, which seem to be increasingly dominant in the public sphere of postmodern society.

Keywords: holiday, ceremony, secularization, postmemory, difficult heritage, deportation, ethnography, Józef Montwił-Mirecki housing estate in Łódź.

Łódź-i Tudományegyetem
Néprajz és Kulturális Antropológiai Intézet
Łódź, Narutowitza 68
sebastian.latocha@uni.lodz.pl